

**NÁRODNÍ INSTITUT PRO DALŠÍ
VZDĚLÁVÁNÍ**

krajské pracoviště Brno

ZÁVĚREČNÁ PRÁCE

OD SKUPINOVÉ

KE KOOPERATIVNÍ VÝUCE

**STUDIUM KOORDINÁTOR ŠKOLNÍHO VZDĚLÁVACÍHO
PROGRAMU**

Realizováno v období 4. 10. 2006 až červen 2008

Zpracovala:

Mgr. Miluše Kucková, zástupce ředitele Základní školy Brno, Svážná 9

Brno, červen 2008

Anotace

Tato práce s názvem „Od skupinové ke kooperativní výuce“ byla zpracována jako závěrečná práce v rámci absolvování studia k výkonu specializovaných činností Koordinátor školního vzdělávacího programu realizovaném v Národním institutu pro další vzdělávání, krajském pracovišti Brno v období od 4. 10. 2006 do června 2008.

Závěrečná práce je zaměřena na jednu z organizačních forem výuky, kterou je skupinová a kooperativní výuka. Práce je rozdělena na dvě části.

První část - teoretická - obsahuje stručný přehled organizačních forem práce, jejich velmi stručnou charakteristiku, charakteristiku skupinové a kooperativní výuky, postupný přechod na kooperativní výuku zvládnutím práce ve dvojicích a ve skupinkách, hodnocení práce ve skupinách a nabídku kooperativních struktur, které se hodí tehdy, pokud se učitel i žáci teprve učí pracovat kooperativně.

Druhá část - praktická - obsahuje ukázkou z analýzy procentuálního zastoupení jednotlivých organizačních forem práce u pedagogů ve škole zpracovanou formou grafů na základě dotazníkového šetření. Součástí závěrečné práce jsou i praktické ukázky realizace skupinové práce a ukázka kooperativní výuky v některých třídách naší školy, včetně fotodokumentace.

Závěrečná práce bude využita jako pracovní materiál pro pedagogy naší školy.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně, s využitím poznatků získaných návštěvou uvedeného studia, účastí ve stážích a studiem citované literatury.

Souhlasím s tím, aby moje práce „Od skupinové ke kooperativní výuce“ byla v Národním institutu pro další vzdělávání používána jako studijní materiál pro další zájemce.

V Brně dne 20. března 2008

Mgr. Miluše Kucková, zástupce ředitele Základní školy Brno, Svážná 9

.....
vlastnoruční podpis

Obsah:

1.	Teoretická část	4
1.1.	Organizační formy výuky a jejich stručná charakteristika.....	4
1.2.	Skupinová a kooperativní výuka.....	5
1.3.	Příprava na kooperativní výuku	6
1.4.	Práce ve dvojicích	8
1.5.	Sestavování kooperativních skupin/od skupinové práce ke kooperativní výuce	9
1.5.1.	Vznik a sestavování žákovských skupin	9
1.5.2.	Soudržnost skupin	10
1.5.3.	Základní pravidla spolupráce.....	10
1.5.4.	Role ve skupině.....	11
1.5.5.	Úloha učitele v kooperativní výuce.....	11
1.6.	Reflexe procesu.....	12
1.6.1.	Hodnocení kooperativní výuky	12
2.	Praktická část	14
2.1.	Analýza organizačních forem práce ve škole.....	14
2.2.	Ukázky skupinové a kooperativní výuky	18
2.2.1.	Český jazyk – 3. ročník.....	18
2.2.2.	Dějepis – 6. ročník	21
2.2.3.	Zeměpis – 8. ročník.....	22
3.	Závěr	25
4.	Seznam použité literatury.....	26
5.	Protokoly o absolvování odborných stáží	26

Úvod

Současná reforma školy předpokládá, že učitelé budou schopni měnit školu prostřednictvím školních vzdělávacích programů a že budou mimo jiné schopni používat nové metody a formy práce.

Závěrečná práce je zaměřena na jednu z organizačních forem výuky, kterou je skupinová a kooperativní výuka. Řeší uspořádání vyučovacího procesu z teoretického i praktického hlediska. Podnětem k této práci byly diskuze v pracovních týmech jednotlivých vzdělávacích oblastí při tvorbě školního vzdělávacího programu na téma metody a formy práce. Téměř v každé charakteristice vyučovacího předmětu pedagogové zmiňují, že nejčastěji používanou formou výuky je právě skupinové vyučování. O kooperativní výuce zmínka nebyla, přestože, dle mého názoru, při realizaci školního vzdělávacího programu i ostatních učebních dokumentů někteří pedagogové k této organizační formě výuky, byť v malé míře, postupně směřují.

Na základě dotazníkového šetření a porovnání výsledků si mnozí pedagogové sami uvědomili, že se v pracovních týmech budeme muset danou problematikou i nadále hlouběji zabývat. Znovu budeme diskutovat o jednotlivých formách výuky, jejich charakteristice a možnostech jejich realizace. Z toho plynou i náměty pro další práci koordinátora školního vzdělávacího programu. Je třeba si uvědomit, že zavádění nových vyučovacích metod a forem práce je logickou součástí proměny i naší základní školy.

Navštívila jsem některé vyučovací hodiny, kde kolegové organizační formu výuky, kterou je skupinové vyučování, běžně zařazují. V závěrečné práci jsou stručně uvedeny názory těchto vyučujících na danou problematiku.

Část závěrečné práce je věnovaná i teoretické otázce skupinové a kooperativní výuky. Když například necháme samostatně ve skupině pracovat děti, které byly až do této chvíle zvyklé reagovat výhradně na přímý pokyn učitele, pravděpodobně neuspějeme.

Vzhledem ke všem uvedeným skutečnostem bude závěrečná práce použita pro potřeby pedagogů ve škole. Pro některé kolegy se může stát motivací k častějšímu zařazování skupinové výuky a pro některé metodickým návodem postupného přechodu od skupinové ke kooperativní výuce.

Ve své práci jsem použila teoretické vědomosti, schopnosti a dovednosti získané v rámci vlastní praxe a dalšího vzdělávání.

„Kdo učí jiné, sám sebe vzdělává nejen proto, že opakováním utvrzuje v sobě své pojmy, nýbrž i proto, že nabývá příležitosti vnikat do věci hlouběji.“

J. A. Komenský

1. Teoretická část

1.1. Organizační formy výuky a jejich stručná charakteristika

Pod pojmem organizační forma výuky se zpravidla chápe uspořádání vyučovacího procesu, tedy vytvoření prostředí a způsob organizace činnosti učitele i žáků při vyučování.

- individuální výuka – jedná se o trvalejší kontakt jednoho učitele a jednoho žáka, přičemž žák individuálně usiluje o dosažení předem stanovené normy (např. v umělecké výchově, při tréninku sportovců, při doučování, konverzaci v cizím jazyce a individuálně jsou vedeny i různé formy distančního vzdělávání)
- frontální výuka – žáci v průběhu výuky plní vždy ve stejném čase stejné učební úkoly, probírají stejnou učební látku, postupují jednotně (hromadně) stejným způsobem, úkolem učitele je řídit učební činnost všech žáků najednou
- individualizovaná výuka – žáci mají značnou svobodu v tom, jakým způsobem budou na daném úkolu pracovat, žáci pracují vytrvale a překonávají překážky, cvičí se v sebeovládání a duševní kázni (např. daltonský plán)
- diferencovaná výuka – seskupování žáků do homogenních skupin podle určitých kritérií (podle nadání, podle zájmů...), které poskytne vhodné podmínky pro individuální rozvoj každého jedince
- skupinová a kooperativní výuka je postavena na spolupráci žáků při řešení složitějších úloh, řešitelé jsou vedeni k tomu, aby si dokázali rozdělit role, naplánovat si celou činnost, aby se naučili radit si, pomáhat, kontrolovat jeden druhého, řešit dílčí spory a hodnotit přínos jednotlivých členů
- párová výuka – výuka ve dvojicích je předstupeň organizační formě výuky, kterou je skupinová výuka
- projektová výuka - hlavním znakem je integrace tradičních předmětů, s pomocí vyučujícího řeší žáci určitý úkol komplexního charakteru (projekt), žáci se učí spolupracovat, řešit problémy, projektová výuka vede k odpovědnosti žáků, rozvíjí jejich tvořivost, je ovšem časově náročná na přípravu i provedení

- **týmová výuka** – jednotlivé týmy učitelů pracují s různě velkými skupinami žáků (tým učitelů může být oborový, všeoborový nebo příležitostný, výuka je obstarávána pro paralelní třídy, pro všechny ročníky nebo pro skupiny smíšené, kdy různé třídy ročníku vytvářejí vlastní organizační jednotku)
- **otevřené vyučování** – při realizaci se v denním rozvrhu objevují časově vymezené bloky, tzv. volné práce, kdy se podporuje vzájemná kooperace. Žáci pracují podle předem připraveného týdenního plánu, který připravují pedagogové společně s žáky. Činnost je vhodná hlavně při procvičování a opakování. Škola může být otevřená také pro rodiče, kteří se stávají asistenty či pomocníky učitele při výuce nebo při dílnách – vánočních, velikonočních...)

1.2. Skupinová a kooperativní výuka

„Učit děti spoluprací znamená dát jim klíč ke mnoha zámkům.“

H. Kasíková

Stále více pedagogů si uvědomuje, že o kvalitě a efektivitě vyučovacího procesu nerozhoduje pouze povaha probíraného učiva, ale také vhodně uplatňované metody a formy práce.

Práce ve skupině zlepšuje průběh učení, a žáci tak mohou dosáhnout lepších výsledků. Didaktiky jednotlivých vyučovacích předmětů podávají konkrétní návody, jak využívat pro určité úseky učební látky skupinovou práci, jak skupiny sestavovat a jak v nich práci organizovat. Ve schématu vyučovací hodiny může být skupinová výuka zařazena zejména ve fázi procvičování a upevňování poznatků a dovedností. V poslední době je stále zdůrazňován sociální aspekt skupinové výuky. Smyslem není pouhé dílčí zkvalitnění tradičních postupů a forem školní práce. Učení organizované ve skupině umožňuje věnovat zvýšenou pozornost vzájemné komunikaci a kooperaci žáků a tím plnit některé další úkoly vzdělávání, které již přesahují tradiční představy o cílech spočívajících pouze v oblasti vědomostí a dovedností. Pro takto pojatý přístup k práci se skupinami se používá označení kooperativní výuka. Potřeba kooperativního učení vyplývá podle J. Nováčkové (1997) ze změn ve společnosti a změn v používaných technologiích. Děti dnes přicházejí do školy s méně upevněnými hodnotami, než tomu bylo dříve. Komunikace v rodině se zhoršuje a často mizí a vytváří se „socializační prázdno“. Dětem pak chybí osobní odpovědnost, nemají cit pro potřeby druhých. Proto musí škola postupně přebírat úlohu socializace dětí a dospívající mládeže.

Žáky je třeba komunikativním dovednostem postupně naučit. Kooperativní učení mění postupně zaběhnutá schémata vyučování. Tradiční soutěživost je nahrazena spoluprací, důraz je kladen na vzájemnou komunikaci mezi žáky uvnitř skupiny a mezi skupinami. Současně se mění i role učitele. Postupně zaujímá pozice koordinátora a poradce. I při krátkodobém používání kooperativních metod se žáci výrazně zlepšili ve vědomostech i v sociálních dovednostech. Při skupinové a kooperativní výuce se také u žáků rozvíjí všechny klíčové kompetence podle RVP – kompetence k učení, k řešení problémů, komunikační, sociální, občanské a pracovní.

K postupnému přechodu od skupinové výuky ke kooperativní je třeba řady dovedností jak na straně učitele, tak na straně žáků. Celý proces se dá rozdělit na několik fází.

1.3. Příprava na kooperativní výuku

Bez vytvoření předpokladů se kooperativní výuka nezdaří. Žáky je třeba naučit práci na utváření vzájemných vztahů ve třídě, sociálních dovednostech žáků a odstranění soutěží. Žákům je třeba smysl spolupráce přiblížit – prvňáci si musí postupně odvyknout na vzájemné srovnávání. Starší žáci na to, že neusilují každý sám za sebe o své známky.

Ve třídě může proběhnout diskuse - např. lidé tvoří různé skupiny, do které skupiny patříme my sami, jaká je v těchto skupinách spolupráce, co nám brání a co naopak spoluprací usnadňuje a jak sami dokážeme spolupracovat.

Kromě toho by měli žáci zažít aktivity a hry, které poskytují zážitek ze spolupráce, aniž by se to vztahovalo přímo k výuce - např. vymyslet reklamu, napsat inzerát firmy, která hledá zaměstnance, apod. Na prvním stupni nebude se zařazením takových aktivit a her problém. Na druhém stupni je potřeba se domluvit, který učitel v kterém předmětu, čím a jak bude přibližovat žákům význam spolupráce. To také prověří schopnost učitelů spolupracovat. Koordinátorem by měl třídní učitel.

Ve výuce by nemělo být ve velké míře zastoupeno soutěžení, které je v rozporu s podmínkou efektivního učení. Tou je vytvoření sociálně a psychicky bezpečného prostředí. Na první pohled mohou soutěže přinést určitý efekt – ve snaze „porazit druhé“ dočasně vyvine větší úsilí. Současně ale učí pohlížet na své spolužáky jako na soupeře, a ne jako na možné spolupracovníky. Podle mého názoru bude odstraňování soužení ve třídě dlouhodobý proces. Někteří učitelé mohou namítat, proč se uskutečňují vědomostní soutěže, olympiády, srovnávací testy a další podobné aktivity založené na soutěživosti.

Důležitým předpokladem pro kooperativní výuku je vytváření soudržnosti celé třídy. Učitel by měl stále průběžně pracovat na budování dobrých vztahů ve třídě.

Před zahájením kooperativní výuky musí být dovednosti žáků na určité úrovni, jinak neshody, neschopnost se domluvit, zmaří výukový cíl. Z následujícího seznamu je možné si uvědomit, které dovednosti by žáci ve třídě měli mít:

Dovednost

- mluvit tiše
- střídat se v mluvení, nechat mluvit, neskákat do řeči
- naslouchat
- oceňovat druhé
- dělit se o materiál a pomůcky
- přesně se vyjadřovat
- sumarizovat
- nabídnout nápad, svůj nápad obhajovat argumenty
- nabídnout pomoc
- požádat o vysvětlení
- reagovat na informaci, ne na osobu
- domluvit se na něčem (konsensus)

Je možné si zaznamenat, kolik % žáků ve třídě tyto dovednosti ovládá dobře, ovládá středně a ovládá slabě. Na učiteli pak je, aby různými aktivitami a hrami tyto dovednosti rozvíjel. Odborníci se shodují v názoru, že v jedné hodině se stačí soustředit na jednu až dvě sociální dovednosti. Učitel by si pak měl ve spolupráci s ostatními kolegy ve sboru vytvářet kartotéky námětů. Významným úkolem je žáky naučit, jak mají ve skupině budovat a udržovat vzájemnou důvěru, jak mají komunikovat se spolužáky, jak skupinu vést a jak řešit konflikty nebo rozpory mezi jejími členy.

Za jednu z nejobtížnějších se považuje změna postoje učitele. Při kooperativní výuce je zasahování učitele do práce skupiny opravdu minimální. Dokonce i když učitel vidí, že skupina jde chybnou cestou, měl by se, pokud to jen trochu jde, zdržet zasahování. Chyba žáků je považována za významnou součást učení. Učí žáky přesněji myslet, ale také přijímat své neúspěchy, učí je, co jsou důsledky rozhodnutí a zodpovědnost za ně (významná součást kompetence k učení, kompetence k řešení problému i kompetence sociální a personální). Naopak u typu učení, které má vést k automatizaci (násobilka, gramatika, matematické spoje apod.), bychom měli volit takové metody, které vycházejí z principu „nedopustit chybu“, protože každá chyba zde prodlužuje učení.

Další významnou změnou je pozornost učitele vůči procesu spolupráce. Učitel by měl plánovat v hodině monitorování práce ve skupinách. Buď se zaměří na podrobné sledování průběhu práce jedné skupiny, nebo se zaměří na sledování jednoho jevu v celé třídě. Z toho odvodí, zda tento jev potřebuje další rozvoj, nebo zda je jeho úroveň dostačující.

1.4. Práce ve dvojicích

Práce ve dvojicích, také nazývána párová výuka, má své nezastupitelné místo při přípravě kooperativní výuky. Dvojice by měly zpočátku pracovat spíše na bázi přátelských vztahů. Právě tak je možné sestavovat dvojice náhodně (např. ve výuce rozdává učitel kartičky s příkladem a výsledkem a mají se najít dvojice správného řešení apod.). Dvojice je možné tvořit podle nejrůznějších kritérií. Zavedení práce ve dvojicích je již významným posunem od klasické výuky k modernějším trendům – posiluje se tím například rozvoj kompetence komunikativní. Samozřejmě, že všude tam, kde je potřebné zajistit efektivitu práce dvojice (do dvojice se dostanou dva velmi slabí žáci), je možná intervence učitele. Ve výuce tomu lze předejít určením některých dvojic učitelem.

Pro práci ve dvojici existuje mnoho typů úkolů, které jsou použitelné v různých předmětech. Například:

- vzájemné vyzkoušení
- výroba pomůcek
- paměťové hry – zapamatovat si ve dvojici co nejvíce předložených jevů
- argumentace pro – proti
- tvoření otázek k tématu
- jeden z dvojice vymýšlí otázky pro druhého – libovolně nebo dle zadání
- společný zápis učiva do sešitu, výpisky z učebnice
- vytváření myšlenkové mapy
- práce s odbornou literaturou – společné vyhledávání v encyklopedii, slovníku, klíči...
- z části textu tvořit otázky pro druhého

Při řešení stejného úkolu oběma členy dvojice je třeba zajistit, aby skutečně docházelo ke spolupráci, aby ani jeden z nich nebyl pasivní. Proto je dobré, aby oba žáci byli zadáním úkolu přinuceni pracovat a hlavně spolupracovat. Důležitým výsledkem této činnosti je také vznik a upevňování sociálních dovedností. Učitel pak působí v roli konzultanta a poradce.

Je vhodné, aby učitel v rámci klasické hodiny pravidelně každou hodinu zařazoval raději dvě až tři několikaminutové aktivity do dvojic, než občas jednu delší. Už v této fázi by měla být zařazována reflexe procesu.

1.5. Sestavování kooperativních skupin/od skupinové práce ke kooperativní výuce

Abychom mohli hovořit o kooperativní výuce, je potřeba, aby žáci pracovali ve stabilních skupinách. Zatímco práce ve dvojicích mohla probíhat v klasických dvou až třech řadách lavic, zde je nutné, aby došlo k úpravě prostoru. Nejčastěji jsou dvě lavice sražené k sobě. Podle toho, zda bude učitel používat tabuli, je nutno uspořádat sezení žáků. Instrukce a materiály je možné předem pro každou skupinu připravit. Záznamy výstupů se pak dají rozvěsit po třídě. Na druhém stupni by měli žáci mít možnost takto uspořádanou třídu i v předmětech, kde se zatím vyučuje tradičně, aby se neztrácel čas přemísťováním lavic.

Při skupinovém vyučování jsou žáci rozděleni na pracovní skupiny (3 – 5členné), které společnou prací všech členů skupiny řeší zadané úkoly. Skupina je sociálním útvarem. Vztahy, které se vytvářejí mezi žáky ve skupině navzájem a mezi učitelem a žáky, ovlivňuje průběh učení a může ovlivňovat také účinnost výchovně vzdělávacího procesu.

Příprava učitele na takovou práci je velmi náročná. Aby si skupinová práce zachovala svou efektivitu a pracovní motivaci, je třeba, aby učitel racionálně zvážil, kdy je účelné ji realizovat.

Ke kladným momentům výuky ve skupinách patří (Skalková, J., 1999, s. 208)

- vzájemná pomoc žáků, rozvoj dovednosti spolupracovat
- uplatnění i pasivních a méně výkonných žáků
- rozvoj osobnostních vlastností – odpovědnost, ochota ke spolupráci, kritičnost, tolerance k názoru druhého, vlastní iniciativa
- změna organizačního uspořádání učebny

1.5.1. Vznik a sestavování žákovských skupin

Pracovní skupiny nelze vytvářet bez znalosti interpersonálních (osobně výběrových) vztahů ve třídě či nerespektování zdůvodněných osobních přání žáků. Učitel by měl mít na paměti také sociální a komunikační dovednosti.

Žákovské skupiny mohou vznikat:

- spontánně – učitel plně respektuje žákův výběr skupiny, ve které chce pracovat
- autoritativně – skupiny tvoří učitel sám, nerespektuje přání žáků

Z hlediska výkonnosti a pracovního tempa mohou vznikat skupiny:

- homogenní (stejnorodé) skupiny – jsou složeny ze žáků přibližně stejně výkonných, stejných schopností a dosahujících stejného prospěchu v daném předmětu
- heterogenní (různorodé) – jsou složeny z žáků všech prospěchových kategorií, kteří jsou různě výkonní a mají různé schopnosti v daném předmětu

Z hlediska stálosti pracovní skupiny mohou vznikat:

- skupiny stabilní
- skupiny variabilní

Skupinová práce je činností, jež je zábavná sama o sobě, a zároveň v sobě skrývá obrovský učební potenciál. Vyžaduje, aby si žáci utřídili novou látku a aby pro ně tato látka měla osobní smysl. Skupinová výuka vede žáky k porozumění vlastnímu učení a podporuje vnitřní motivaci, tedy vlastní zájem žáků o učení a odpovědnost za učení. Oba tyto prvky tvoří základ pro celoživotní vzdělávání. S postupným přechodem ke kooperativní výuce se přidává ještě rozvoj sociálních a komunikačních dovedností.

1.5.2. Soudržnost skupin

Pro činnost skupin při kooperativní výuce je nejvhodnější tvořit heterogenní skupiny. Pro sestavování těchto skupin je důležité, aby tam byl jeden intelektově zdatnější žák, jeden slabší a ostatní žáci průměrní. Sestaví-li se trvalé skupiny, jejich členové by měli zažít takové aktivity, které pomohou začlenit jednotlivce do skupiny. Ze součtu jednotlivců se pak vytváří celek „my“.

1.5.3. Základní pravidla spolupráce

Aby skupina dobře fungovala, musí se dodržovat základní pravidla spolupráce. Dále uvedená pravidla nejsou jediná, ale jsou zásadní:

- všichni členové by se měli rovnoměrně zapojit do práce skupiny
- skupina se drží zadaného úkolu a neodbíhá od tématu
- skupina dbá o plánování práce a rovnoměrné rozložení v čase
- skupina prezentuje výsledky své práce

Důležité je, aby si žáci měli sami možnost vytvořit základní pravidla, která by dle jejich názoru potřebovali k dobré spolupráci. Základní charakteristikou dobré spolupráce je, že každý přispívá, jak nejlépe umí a může.

1.5.4. Role ve skupině

Na počátku kooperativní výuky nejsou dovednosti žáků většinou na takové úrovni, aby žáci tato pravidla dodržovali automaticky. Dobrou pomůckou je třeba rozdělit si role ve skupině. Mít roli znamená pro žáka hlídat a zodpovídat za jedno pravidlo, za nějaký aspekt spolupráce ve skupině. Také je vhodné seznámit žáky s tím, co by měl a neměl v dané roli dělat, k čemu ho vlastně role zmocňuje.

Možné role ve skupině:

- mluvčí a zapisovatel
- časoměřič
- ten, kdo dbá o setrvání skupiny u úkolu
- ten, kdo dbá na rovnoměrné zapojení všech členů skupiny
- pomůckář

Kromě těchto rolí si mohou žáci vytvořit i další role podle toho, co je potřeba v práci skupiny zlepšit. Mezi rolemi není vedoucí a ani by neměl být. Zodpovědnost za splnění úkolu nesou všichni členové skupiny. Žáci by se měli v jednotlivých rolích střídat, každý by si postupně měl vyzkoušet všechny role.

Zpočátku by mohla být pravidla a jednotlivé role viditelně umístěny ve třídě, aby se k nim mohl učitel pravidelně vracet a doplňovat je na základě návrhů žáků.

Když je spolupráce ve skupině na dobré úrovni, nemusí se už role stanovovat, s výjimkou mluvčího. O to, aby skupina pracovala dobře a efektivně, aby dodržovala pravidla spolupráce, se starají všichni její členové. Pokud žáci dovedou spolupracovat, daří se jim pak i práce v kooperativních skupinách.

1.5.5. Úloha učitele v kooperativní výuce

Úloha učitele v kooperativní výuce je dána výukovými cíli, náročností řešených úkolů, vyspělostí žáků pracovat týmově, počtem žáků ve skupině, počtem pracovních skupin i časem vymezeným pro kooperativní výuku.

Učitel může plnit tyto úkoly:

- dělí třídu na několik heterogenních skupin
- stanoví pro jejich činnost cíle v rovině věcné i sociální
- monitoruje činnost skupin, nezasahuje pokud možno do jejich činnosti
- podává žákům potřebné informace
- dá prostor pro hodnocení i prostřednictvím reflexe skupin

1.6. Reflexe procesu

Kooperativní výuka má dva rovnocenné cíle – výukový (kognitivní, intelektuální, ale také nácvik specifických dovedností vztahujících se k jednotlivým vzdělávacím oblastem) a sociálně osobnostní (sociální a komunikační dovednosti, formování postojů). Při přípravě na kooperativní výuku je nutné, aby si učitel kladl otázku, zda plní oba cíle. Důležitou zpětnou vazbou je reflexe procesu, na kterou si učitel musí plánovat čas. Reflexe by měla být zařazována již ve fázi, kdy se ve třídě pracuje ve dvojicích.

V následujícím přehledu je uvedeno několik námětů k otázkám pro reflexi práce ve skupině (vždy je ovšem třeba zadat jen jednu otázku):

- Jak se vám dnes pracovalo?
- Pracovali jste co nejlépe?
- Drželi jste se tématu?
- Co vám dělalo problém?
- Jak jste řešili problém?
- Dařilo se vám dodržovat pravidla?
- Co jste cítili při plnění rolí?
- Co jste se naučili od ostatních?
- Co se nám podařilo?
- Co udělat příště jinak, aby to už bylo dobré?

Co se týká reflexe procesu spolupráce, může po skončení práce každá skupina prezentovat své závěry všem ostatním, anebo může reflexe proběhnout opět jen v rámci jednotlivých skupin s učitelem (skupina s učitelem například odchází na koberec, zatímco ostatní pracují na dalších úkolech). Nedoporučuje se srovnávat výsledky jednotlivých skupin, protože se to považuje za soutěživý prvek.

1.6.1. Hodnocení kooperativní výuky

Základní zásadou je, že se skupinová práce neznámkuje. Místo známek zaujímá v kooperativní výuce reflexe toho, jak se podařilo splnit úkol, a reflexe procesu spolupráce. Tam, kde je výuka uspořádána tak, že se u dětí vytváří návyk odvést co nejlepší práci, nejsou známky ani třeba. Pokud učitel potřebuje známky, měly by pocházet výslovně z individuální práce každého dítěte.

Těžiště hodnocení se mění dvěma směry:

- i když učitel svou roli při hodnocení neztrácí, těžiště hodnotících procesů se do značné míry přesouvá na skupinu samotnou,
- těžiště přechází od hodnocení individuálních výkonů k hodnocení skupiny a hodnocení individuálního přispívání v rámci skupiny.

Dalším podstatným momentem v kooperativním systému je komplexnost hodnotícího procesu, který se projevuje využíváním a kombinací čtyř různých možností:

- skupiny hodnotí celoskupinové procesy,
- členové skupiny jsou podněcováni k hodnocení jeden druhého,
- jednotlivci hodnotí sami sebe v kontextu skupiny,
- konečná prezentace nebo produkt může být hodnocen jinou skupinou a učitelem.

V kooperativním učení je důležité, aby se ve spolupráci neztrácel jedinec – jeho úsilí, jeho specifická cesta za úspěchem. Kooperativní učení by tedy mělo být organizováno tak, aby žák, který se učí ve skupině, prokazoval svůj pokrok v učení, dokázal, že se prostřednictvím spolupráce s jinými něco učí nebo se již naučil (individuální skládání účtu) – monitorování skupin i jednotlivců v nich, testy po skončené práci, náhodné vyvolání jednotlivce ze skupiny, aby prokázal, co se naučil, apod.

Ne každá činnost je vhodná do kooperativních skupin. Spolupráce musí mít smysl – pokud může úkol zvládnout jeden člen skupiny, aniž by druzí měli čím přispět, pak je to úkol pro individuální práci a nikoliv pro skupinu.

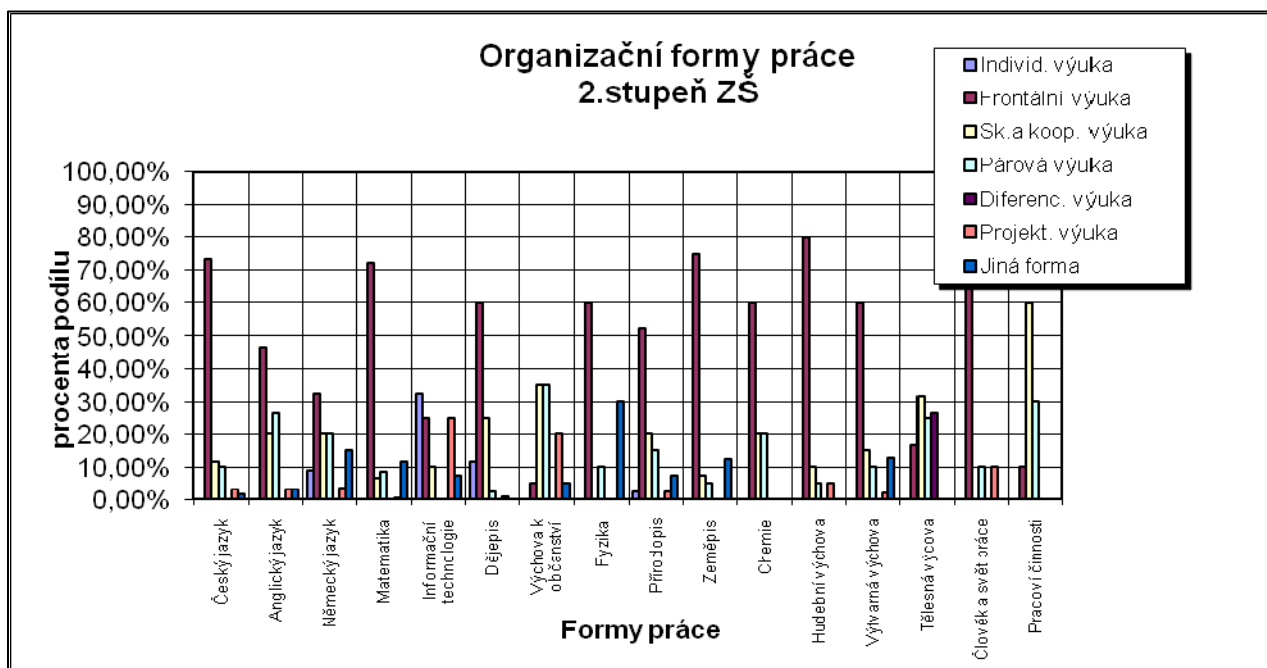
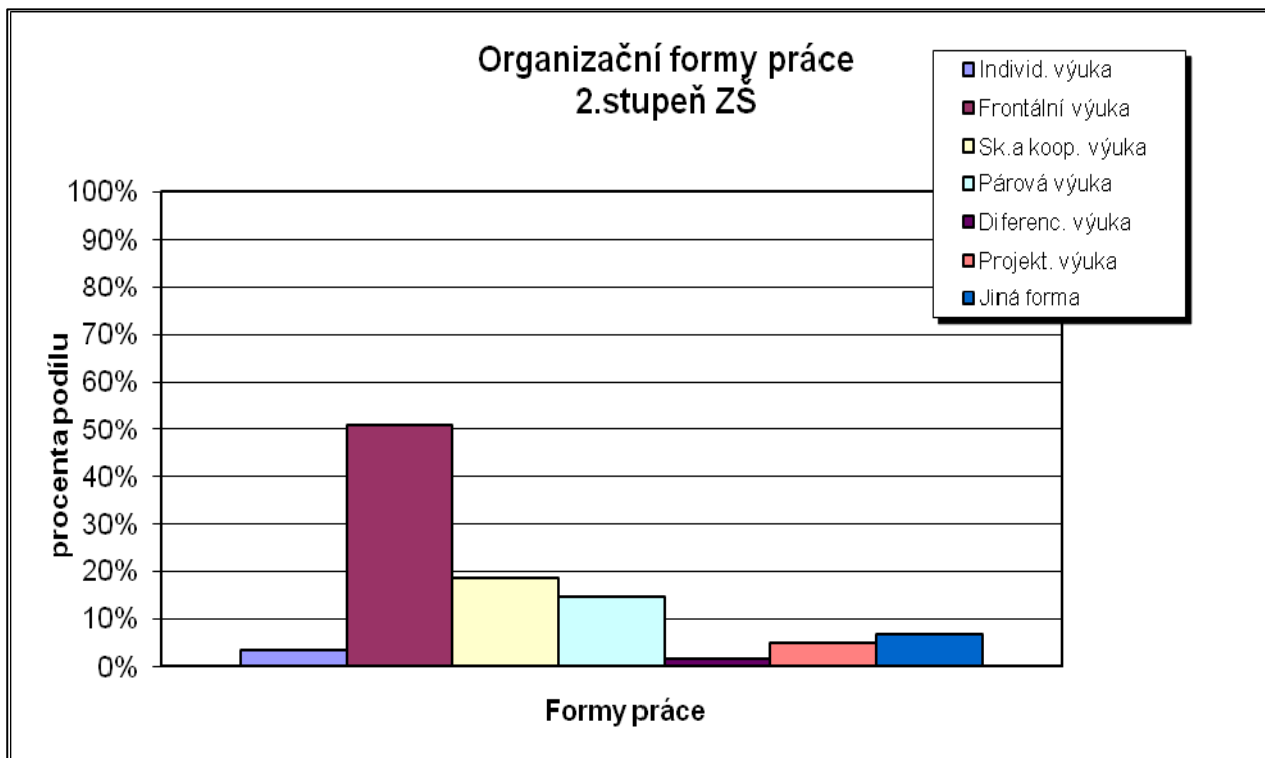
2. Praktická část

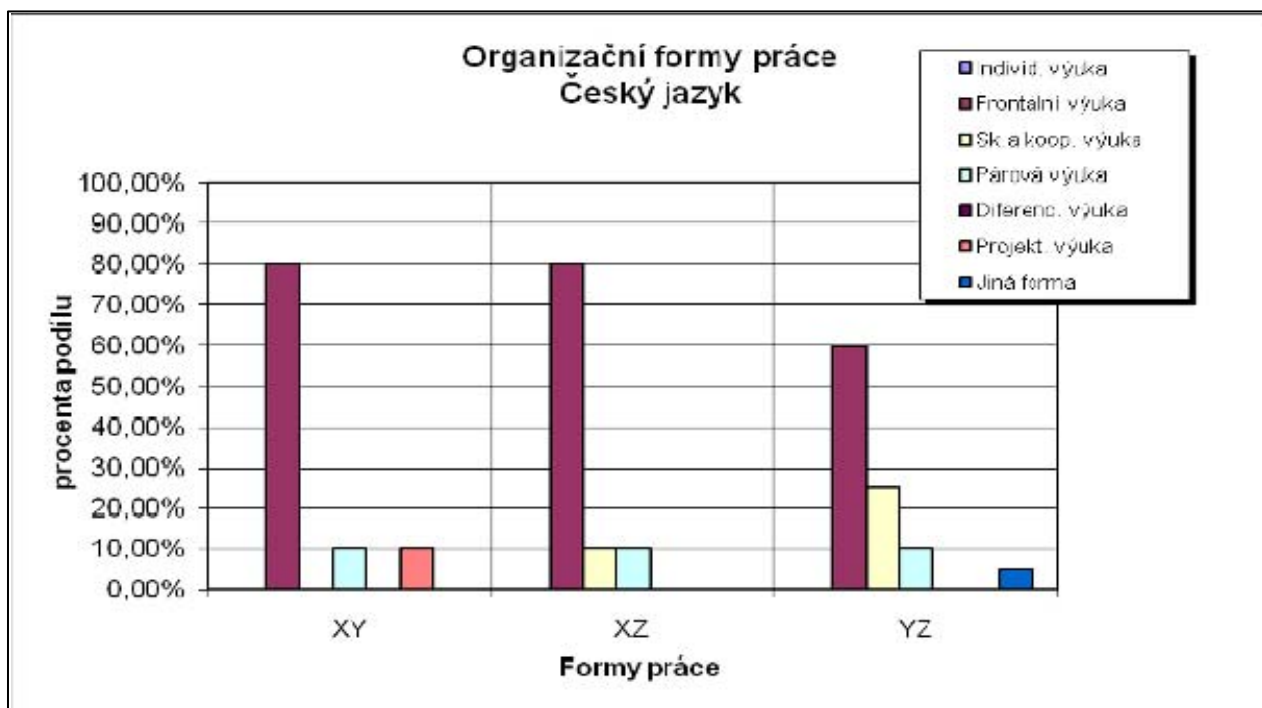
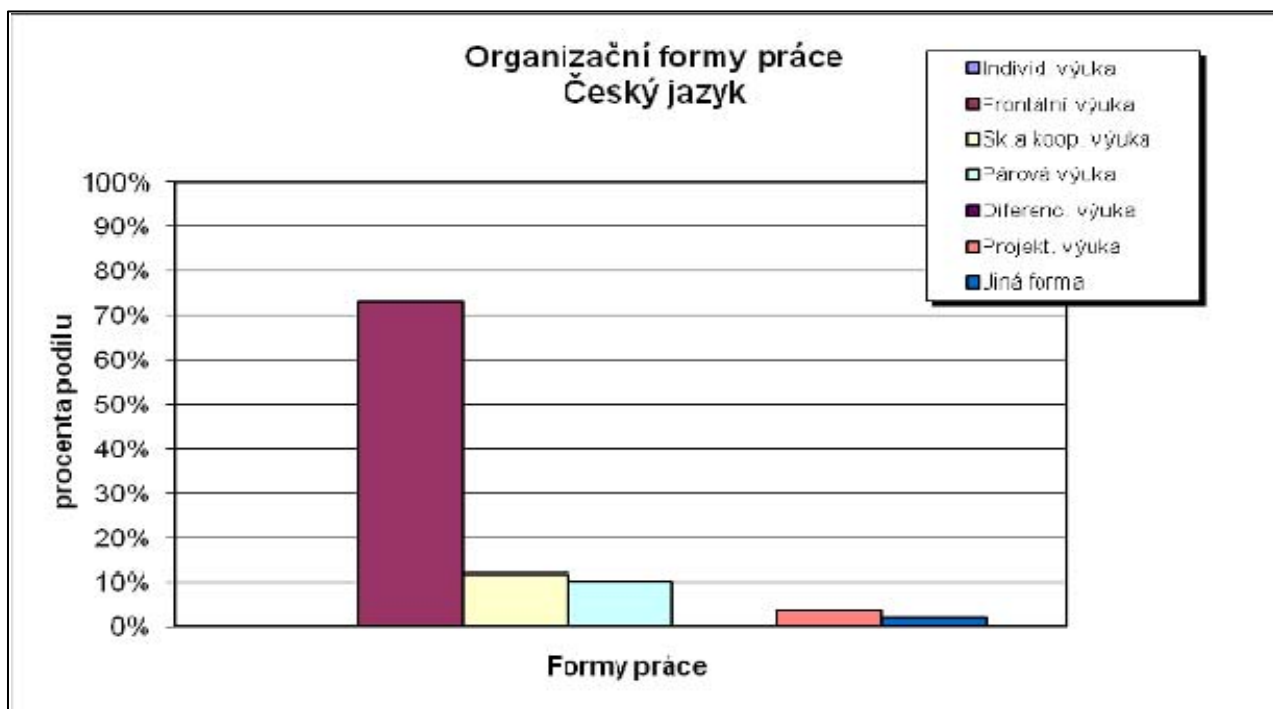
2.1 Analýza organizačních forem práce ve škole

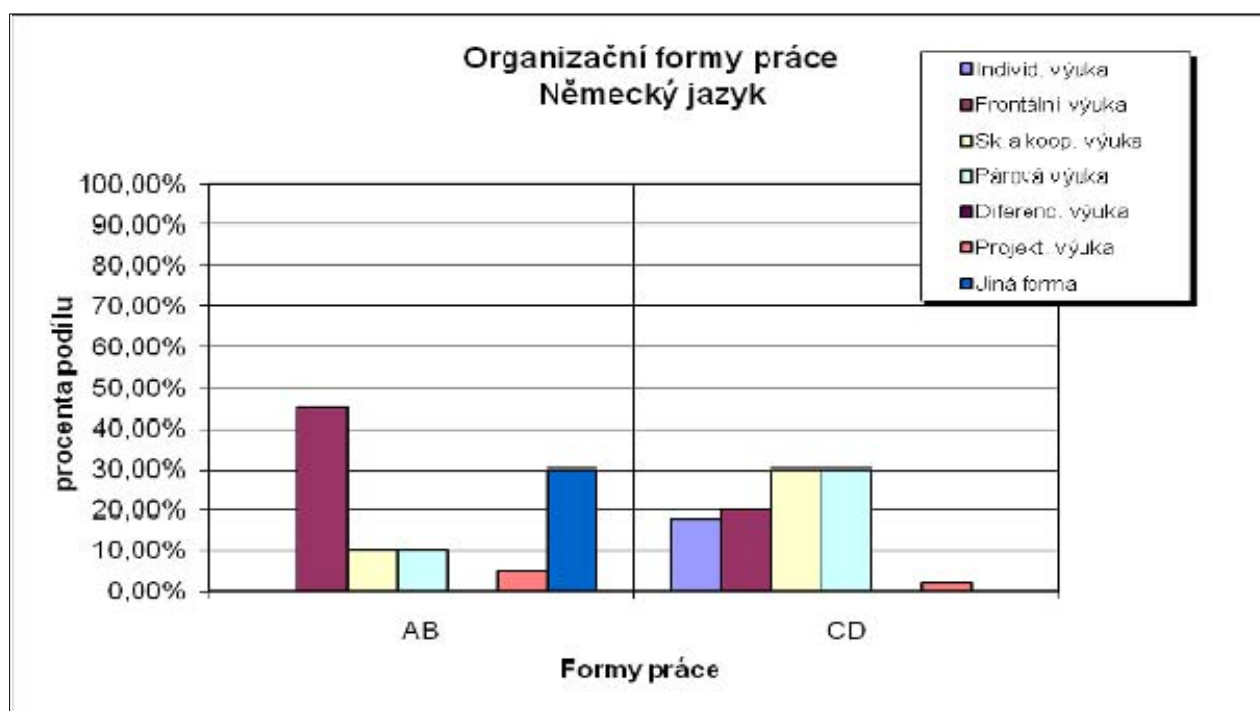
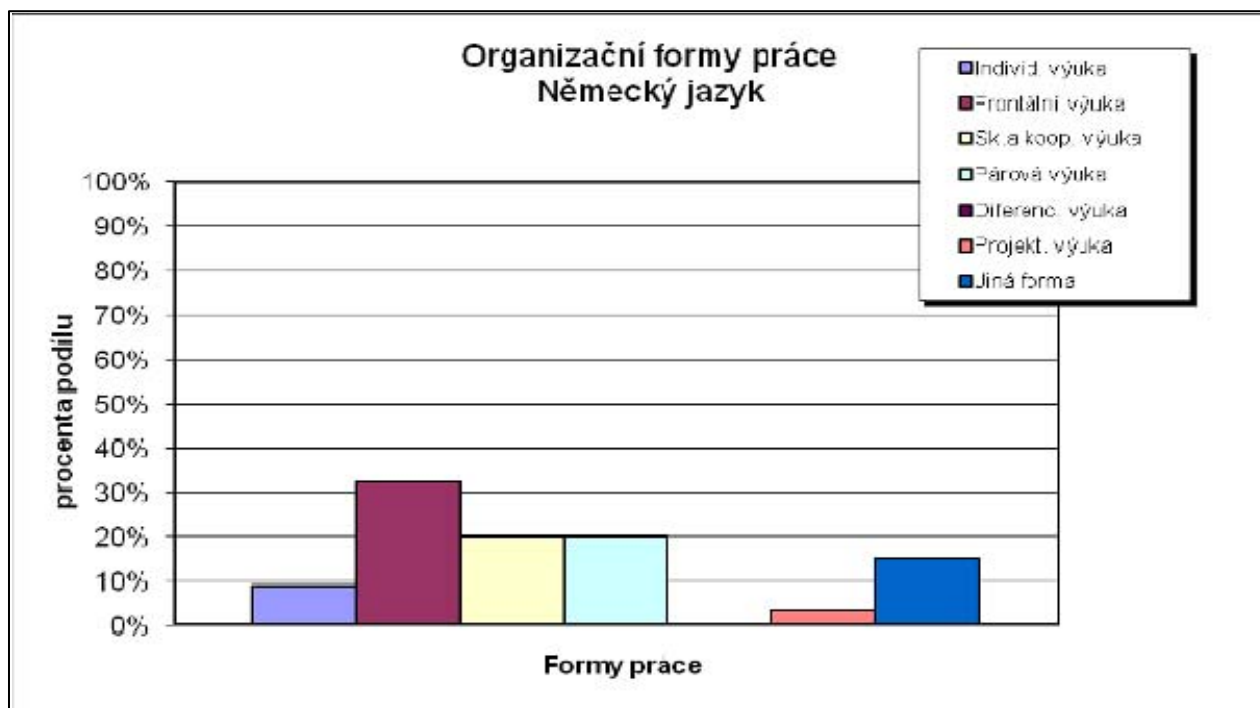
V průběhu prvního pololetí školního roku jsme v jednotlivých pracovních skupinách podle vzdělávacích oblastí diskutovali o zkušenostech s realizací školního vzdělávacího programu. Mě jako koordinátora mimo jiné zajímalo, jak pedagogové zařazují skupinovou práci do výuky jako nejčastěji používanou formu. Připravila jsem pro jednotlivé vyučující dotazník týkající se organizačních forem práce, místa, kde výuka probíhá, a metod práce. Aby hodnocení mělo vyšší vypovídající hodnotu, zpracovali ho všichni pedagogové ve škole, tzn. i ti, kteří podle ŠVP neučí.

Vyhodnocení jsem zpracovala pro první a druhý stupeň samostatně, po jednotlivých předmětech a jednotlivých vyučujících. V ukázce uvádím pouze část materiálů. Celý dokument týkající se této problematiky má 46 stran.

2. stupeň							
šk. r. 2007/2008							
Předmět	Organizační formy práce						
	Individ. výuka	Frontální výuka	Sk. a koop. výuka	Párová výuka	Diferenc. výuka	Projekt. výuka	Jiná forma
Český jazyk	0,00 %	73,33 %	11,67 %	10,00 %	0,00 %	3,33 %	1,67 %
Anglický jazyk	0,00 %	46,67 %	20,00 %	26,67 %	0,00 %	3,33 %	3,33 %
Německý jazyk	9,00 %	32,50 %	20,00 %	20,00 %	0,00 %	3,50 %	15,00 %
Matematika	0,00 %	72,50 %	6,75 %	8,75 %	0,00 %	0,50 %	11,50 %
Informační technologie	32,50 %	25,00 %	10,00 %	0,00 %	0,00 %	25,00 %	7,50 %
Dějepis	11,50 %	60,00 %	25,00 %	2,50 %	0,00 %	1,00 %	0,00 %
Výchova k občanství	0,00 %	5,00 %	35,00 %	35,00 %	0,00 %	20,00 %	5,00 %
Fyzika	0,00 %	60,00 %	0,00 %	10,00 %	0,00 %	0,00 %	30,00 %
Přírodopis	2,50 %	52,50 %	20,00 %	15,00 %	0,00 %	2,50 %	7,50 %
Zeměpis	0,00 %	75,00 %	7,50 %	5,00 %	0,00 %	0,00 %	12,50 %
Chemie	0,00 %	60,00 %	20,00 %	20,00 %	0,00 %	0,00 %	0,00 %
Hudební výchova	0,00 %	80,00 %	10,00 %	5,00 %	0,00 %	5,00 %	0,00 %
Výtvarná výchova	0,00 %	60,00 %	15,00 %	10,00 %	0,00 %	2,00 %	13,00 %
Tělesná výchova	0,00 %	16,67 %	31,67 %	25,00 %	26,67 %	0,00 %	0,00 %
Člověk a svět práce	0,00 %	80,00 %	0,00 %	10,00 %	0,00 %	10,00 %	0,00 %
Pracovní činnosti	0,00 %	10,00 %	60,00 %	30,00 %	0,00 %	0,00 %	0,00 %
Součet procent formy	55,50 %	809,17 %	292,58 %	232,92 %	26,67 %	76,17 %	107,00 %
Počet hodnocení formy	16	16	16	16	16	16	16
Celkem za formu	3 %	51 %	18 %	15 %	2 %	5 %	7 %

Po zpracování podkladů hodnocení vyhotovených jednotlivými učiteli jsem zjistila, že vlastní posouzení využití forem a metod práce učitelů je velmi málo objektivní, a to z těchto důvodů:

- malý počet srovnatelných hodnocení (jedná se o první hodnocení)
- příliš subjektivní hodnocení podílu jednotlivých forem ze strany učitelů

Vzhledem k tomu budeme na dalších setkáních pedagogů znovu diskutovat o jednotlivých organizačních formách výuky, předpokládám, že tato seminární práce by mohla mnohým kolegům nastínit správnou cestu právě ke skupinové výuce a postupně pak i k výuce kooperativní.

2.2. Ukázky skupinové a kooperativní výuky

2.2.1. Český jazyk – 3. ročník

Slovo vyučující: se skupinovou prací ve své třídě jsem začala postupně od druhého pololetí 1. ročníku. Postupně jsem děti učila spolupracovat se svými kamarády, poslouchat toho druhého, respektovat názor kamaráda apod. Nejprve jsem skupinky dětí určovala sama podle různých hledisek – chlapci a děvčata, podle šikovnosti, podle kamarádství, dělila jsem děti do skupinek podle barevných víček od PET lahví nebo kartiček zvířátek...

Ve 3. třídě jsme postoupili hodně kupředu. Na začátku školního roku jsem vybrala 5 šikovných dětí ve třídě, které si postupně vytvořily kolem sebe skupinku 4 – 5 dětí. Než byly skupinky pevně stanoveny, mohly se ještě vyměnit. V každé skupince jsou chlapci i děvčata, šikovné děti i méně šikovné. Postupně jsme si zkoušeli jednotlivé role při práci ve skupině – zapisovatel, mluvčí - vedoucí skupinky, který má svého zástupce, apod. Každá skupinka si zvolila svůj název, na nástěnce máme jejich přehled a v době skupinové práce už děti vědí, jak skupinky vytvořit.

1. skupinka - Dalmatinky
2. skupinka - Pirátky z Karibiku
3. skupinka - Lenchodi
4. skupinka - Římané
5. skupinka - Velociraptoři

Také uspořádání lavic ve třídě máme netradiční. Skupinová práce je vždy pro učitele náročnější na přípravu. Přesto chystám práci tohoto typu nejenom pro jednotlivé hodiny v jednotlivých předmětech, ale také hlavně používám metodu skupinové práce při programovém vyučování – výuku v jednom dni na jedno téma, na které se děti vždy velmi těší.

V dnešní hodině českého jazyka si děti hned všimly, že na zemi jsou nachystané kartičky, a už se těšily, že se bude něco dít.

Konkrétní cíl hodiny z obsahu daného učiva: opakování vyjmenovaných slov po b, l, m (jazykové vyučování) a tvorba příběhu (slohové vyučování).

Konkrétní cíl hodiny v oblasti sociálních dovedností: vzájemná spolupráce dětí, tolerance...

Naplňované klíčové kompetence: kompetence k učení, kompetence komunikativní, kompetence k řešení problému a sociální.

Dnešní role pro skupinovou práci – pošťák, zapisovatel, mluvčí, časoměřič.

Pracovní pokyny: děti dostaly dopis s pokyny od paní učitelky.

Před zahájením práce byla zopakována pravidla spolupráce:

- navzájem se respektovat
- neposmívat se slabším spolužákům
- slušně se chovat a nekřičet
- vzájemně si naslouchat

Činnost učitele v průběhu práce skupin: učitelka chodí mezi skupinkami, do práce zasahuje minimálně. Děti vědí, že se mohou po přečtení zadání úkolů dvakrát zeptat.

Co se osvědčilo: potvrdilo se, že dětem tento způsob práce vyhovuje a pracují ve skupinkách rády.

Postup v hodině:

- Po motivačním zahájení hodiny přinesou „pošťáci“ ze skupinek dopis se jménem skupinky a adresou základní školy.
- Děti rozstříhnou obálku a přečtou si dopis se zadanými úkoly (úkoly jsou zadány všem stejně).
- Vymezený čas na práci ve skupinkách.
- Pohádky byly tvořené na slova, jaká si skupinka našla na zemi na kartičkách.
- Hodnocení ve skupince - každý zhodnotil aktivitu kamarádů, spolupráci, podíl na vymýšlení pohádky...

Společné hodnocení na koberci - z každé skupinky čte mluvčí zpracovanou pohádku a děti hodnotí, který příběh se nejvíce přibližuje pohádce. (Velociraptoři) Skupinka dostává ještě jednu kartičku jako pochvalu a na nástěnce si na velké kartě přikreslí tři kolečka.

Skupinovou práci vyučující neznámkuje, děti získávají lístečky – kartičky s obrázky jako pochvalu za práci, a to nejenom ve skupině, ale i za práci v hodině, za pomoc kamarádovi, za pěkné psaní, za knihparádu... Lístečky si děti sčítají a pak získávají např. diplom, sladkost, tužku apod. a navíc ještě získají body i pro svoji skupinu. V pololetí se vyhodnocuje ve třídě práce skupinek – body – kolečka se sečtou a opět děti dostanou nějakou odměnu. (V případě neplnění povinností – něco zapomenou, neomluví se, hrubé chování ke spolužákům aj. - musí svůj lísteček vrátit a skupince se odebere/odškrtně 5 bodů.) Někomu se tento systém hodnocení práce žáků může zdát dost složitý, ale děti si ho s paní učitelkou vytvořily a pracují podle něj již dlouho.

Myslím, že organizace výuky dětí v této třídě je na takové úrovni, že postupný přechod od skupinové práce ke kooperativnímu vyučování nebude problém.

2.2.2. Dějepis – 6. ročník

Slovo vyučující: žáci se dělí do skupin podle svého vlastního výběru, ve skupinách je 4 – 5 žáků. Skupinovou práci vkládám jako zpestření výuky dějepisu a jako metodu vedoucí k upevnění učiva zábavnou formou. Role ve skupině nejsou určené. Skupina žáků většinou dostává 5 úkolů z probraného učiva.

Dnes například:

- složte slovo – žáci dostanou nastříhané kartičky s písmeny (první písmeno je v kroužku, poslední je podtržené) M E Z O P O T Á M I E
- uspořádejte dvojice – úvod do starověku (10 dvojic)
například: Egypt – Nil
Indie – Indus a Ganga
- složte slovo – jako v prvním úkolu S U M E R O V Ě
- vytvořte smysluplné dvojice z učiva o Starobabylonské říši (10 dvojic)
například: Sumerové – osídlili jižní Mezopotámii
Babylon – hlavní město Starobabylonské říše
- dvojice z učiva pozdní doby kamenné (10 dvojic)
například: hrnčířství, tkalcovství - první řemesla
zárodky budoucího města – hrazené vesnice

Kontrolu provádí vyučující okamžitě po provedení úkolu. Hodnocení provádí na tabuli do připravené tabulky:

Skupina	Body					Celkem bodů	Pořadí skupin
1.	2	1	1	3	1	8	4.
2.	3	2	2	1	3	11	3.
3.	4	3	4	2	4	17	1.
4.	1	4	4	4	2	15	2.

Práce žáků ve skupině je časově limitována. Žáci jsou na tento typ skupinové práce zvyklí, protože vyučující vkládá tyto úkoly každý týden. Při dvouhodinové dotaci dějepisu týdně je tato činnost velmi náročná na přípravu. Paní učitelka postupně pořizuje kartotéku úkolů pro svůj vyučovací předmět, který učí v 6. – 9. ročníku. V kartotéce má úkoly seřazené podle probíraného učiva. Tato činnost se stává pro žáky, dle vyjádření paní učitelky, silným motivačním stimulem.

Paní učitelka nezastává názor, že by se skupinová práce neměla známkovat. Má zkušenost spíše opačnou. Pokud jde o odměnu známkou, jsou žáci motivovaní, draví a považují to za změnu proti tradiční výuce. Tento způsob výuky vede k fixaci učiva a k pocitu sebeuspokojení slabších žáků, kdy i trojkař zažije pocit úspěchu. Po třech tematických celcích ještě žáci píší opakování, vyučující dále zkouší ústně a žáci se mohou nechat vyvolat dobrovolně, zpracovávají referáty, pracují na projektech a pracovních listech. Při této formě výuky také dochází k naplňování klíčových kompetencí – kompetence k učení a komunikativní.

2.2.3. Zeměpis – 8. ročník

Slovo vyučující: skupinovou práci zařazuji do výuky často v předmětech, které učím, tj. zeměpis a matematika. Tuto formu výuky používám hlavně k procvičení a upevnění učiva. Chystám pro žáky množství kartiček, doplňovaček a pracovních listů, domino apod. Klasickou kooperativní výuku nerealizuji. Vzhledem k tomu, že jsem tuto formu výuky chtěla s žáky vyzkoušet, připravila jsem dvouhodinový zeměpisný blok. Také uspořádání lavic se na tuto práci změnilo. Podle mého názoru je vždy důležitá kontrola toho, co si žáci z výuky zapamatovali.

Konkrétní cíl hodiny z obsahu daného učiva: seznámení s přírodními podmínkami pro život obyvatel v Alpských zemích – konkrétně ve Švýcarsku.

Konkrétní cíl hodiny v oblasti sociálních dovedností: vzájemná spolupráce žáků, tolerance, umět naslouchat, rozhodnout se, prezentovat svoje informace spolužákům...

Naplňované klíčové kompetence: kompetence k učení, kompetence komunikativní, kompetence k řešení problému a sociální.

Dnešní role pro skupinovou práci – mluvčí skupiny.

Pracovní pokyny: žáci vytvořili 5 skupin, vyučující vysvětlila, co se bude dnes dít. Důraz klade na kvalitní samostatnou práci a přípravu ve spolupráci se spolužáky.

Pomůcky: atlasy, tabulky, encyklopedie, časopisy, obrázky.

Před zahájením práce byla zopakována pravidla spolupráce.

Činnost učitele v průběhu práce skupin: vyučující chodí mezi skupinkami, do práce zasahuje minimálně.

Co se osvědčilo: přestože je v hodině větší pracovní ruch, tento způsob práce žákům vyhovuje, což konstatovali i při závěrečném hodnocení.

Postup v hodině:

- Po úvodním rozhovoru s žáky přináší mluvčí do skupiny list s osnovou úkolu, podle kterého žáci vyberou a nachystají informace pro spolužáky v nových skupinách.

Každá skupina dostává osnovu z jiné oblasti:

- přírodní podmínky
- cestovní ruch a doprava
- hospodářství – průmysl a služby
- obyvatelstvo
- zemědělství

Např. hospodářství - průmysl a služby - osnova

- Dostatek surovin?
- Hlavní odvětví průmyslu
- Výrobky, kterými jsou Švýcaři slavní
- Průmyslová města
- Bankovníctví

- Tvorba nových skupinek dle schématu „překřížené skupiny“

AAAAA	BBBBB	CCCCC	DDDDD	EEEEE
ABCDE	ABCDE	ABCDE	ABCDE	ABCDE

V každé nové skupině je kamarád, který bude informovat spolužáky o přírodních podmínkách, průmyslu, obyvatelstvu, zemědělství a dopravě. Každý s sebou vzal potřebné pomůcky.

- Časový prostor pro předávání informací ve skupinách
- Společná kontrola, zda žáci získali potřebné informace o Švýcarsku a znají všechny pojmy, které se Švýcarska týkají (monitorování skupin i jednotlivců)
 - Křížovka (vyučující diktuje zadání – společná kontrola řešení, tajenka: Švýcarsko není členem EU)
 - Kartičky (žáci ve skupině vyberou z množství nabídek tu informaci, která charakterizuje Švýcarsko, vybrané kartičky připínají na mapu Evropy)
 - Společný zápis do sešitu, včetně nákresu státní vlajky
 - Reflexe procesu – v této oblasti jsou ještě rezervy, žáci hodnotili pouze dnešní způsob výuky, líbilo se jim, že mohli předávat spolužákům informace

Paní učitelka měla blok výuky velmi dobře promyšlený a připravený.

Kooperativní učení měla organizované tak, aby žák, který se učí ve skupině, prokázal svůj pokrok v učení a dokázal, že se prostřednictvím spolupráce s jinými něco učí nebo se již naučil.

Vzhledem k tomu, že takto vedená kooperativní výuka byla na škole ojedinělou, domluvila jsem se s paní učitelkou a udělala jsem z tohoto bloku i videozáznam, který použijeme na při pracovních setkáních pedagogů ve škole.

3. Závěr

Skupinové vyučování a kooperativní vyučování ve třídě navozuje situace, při nichž žáci spolupracují. Učitelé obvykle chápou skupinové a kooperativní učení jako jednu z metod, kterou lze žáky efektivněji naučit to, co osnovy požadují. To je ale do značné míry nedorozumění. Se znalostmi a schopností spolupracovat je to přesně naopak. Jedním z nejdůležitějších cílů školy by mělo být naučit děti řešit problémy ve spolupráci s jinými. A protože nelze s někým spolupracovat „nasucho“, děti se při takové práci i leccos konkrétního naučí. Důležitější než získané znalosti je ale schopnost spolupracovat. Význam skupinové výuky je mimořádný, neboť přispívá k tomu, aby se naplňovaly obecněji výchovné záměry – výchova ke spolupráci, motivace k učení, výchova k samostatnosti a zodpovědnosti, rozvoj organizačních dovedností apod.

Tato absolutní změna priorit bude podle mého názoru pro některé pedagogy nepřijatelná. Pokud ale nebude žák schopen efektivně pracovat v týmu – rozdělit práci, dohodnout se s ostatními na pravidlech, zanalyzovat, co se povedlo a co ne – bude na tuto neschopnost narážet každý den, ať bude pracovat v jakékoliv profesi.

Souhrnně mohu konstatovat, že v současné době formy výuky, v nichž vystupuje do popředí učitel (vede rozhovor se třídou, vysvětluje, přednáší, diktuje...), výrazně převažují nad formami, v nichž vystupují do popředí žáci (pracují samostatně, ve dvojicích nebo ve skupinách). V naší škole jsou v malé míře používány kooperativní formy výuky založené na aktivitě žáků – práce ve dvojicích, práce ve skupinách, což ostatně vyplynulo ze zmiňovaných dotazníků. S ohledem na zjišťovanou skutečnost byla v dotazníku samostatně zmiňována práce ve dvojicích a ve skupinách.

Pro mne, jako koordinátora ŠVP, z uvedeného plyne znovu v pracovních týmech diskutovat o vhodnosti a nutnosti zařazování takových organizačních forem práce, které postupně budou přecházet ke kooperativnímu vyučování. Je to úkol nelehký, nebude to „ze dne na den“, ale je potřeba se tímto směrem ubírat. Tuto seminární práci přitom využiji jako pracovní materiál pro pedagogy. Z toho důvodu je i teoretická část obsáhlejší a ukázky z hodin našich kolegů mohou být pro mnohé vodítkem k dané problematice.

4. Seznam použité literatury

- Badegruber, B.: *Otevřené učení ve 28 krocích*. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-85 282-76-3.
- Fisher, R.: *Učíme děti myslet a učit se*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-966-6.
- Kalhous, Z. - Obst, O. a kol.: *Školní didaktika*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-253-X.
- Kasíková, H.: *Kooperativní učení a vyučování*. Univerzita Karlova v Praze: Nakladatelství Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-0192-2.
- Kyriacou, Ch.: *Klíčové dovednosti učitele*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-965-8.
- Pasch, M. – Gardner, T. G.: *Od vzdělávacího programu k vyučovací hodině*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7367-054-2.
- Petty, G.: *Moderní vyučování*. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7367-172-7.
- Průcha, J. - Walterová, E. - Mareš, J.: *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-029-4.

5. Protokoly o absolvování odborných stáží